

PRIMENA ČLANA 1A(2) KONVENCIJE O STATUSU IZBEGLICA IZ 1951. GODINE I/ILI PROTOKOLA IZ 1967. GODINE NA ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA I NA LICA KOJA SU IZLOŽENA RIZIKU DA POSTANU ŽRTVE TAKVE TRGOVINE

UNHCR izdaje ove smernice u skladu sa svojim ovlašćenjima sadržanim u Statutu Visokog komesarijata za izbeglice Ujedinjenih nacija iz 1950. godine u vezi sa članom 35. Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. i člana II Protokola te konvencije iz 1967. Ove smernice predstavljaju dopunu UNHCR-ovom *Priručniku i kriterijumima za određivanje statusa izbeglica prema odredbama Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. i Protokola iz 1967* (1979, ponovo objavljeno u Ženevi januara 1992). Uz to, ove smernice treba čitati u vezi sa UNHCR-ovim Smernicama o međunarodnoj zaštiti zbog proganjanja vezanog za pol u kontekstu člana 1A(2) Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. i/ili Protokola iz 1967 (HCR/GIP/02/01) i Smernicama o međunarodnoj zaštiti zbog „pripadnosti određenoj društvenoj grupi“ u kontekstu člana 1A(2) Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. i/ili Protokola iz 1967 (HCR/GIP/02/02), obe izdate 7. maja 2002. godine.

Namena ovih smernica jeste da pruže interpretativne pravne smernice vladama, pravnicima, onima koji donose odluke i sudstvu, kao i osoblju UNHCR-a koje na terenu sprovodi određivanje statusa izbeglica.

I. UVOD

1. Trgovina ljudima, čiji je prevashodni cilj zarada putem izrabljivanja ljudskih bića, zabranjena je međunarodnim pravom i kažnjiva prema odredbama nacionalnih zakona u sve većem broju država. Premda raspon dela koja spadaju u okvire definicije trgovine ljudima varira od države do države, države imaju obavezu da se bore protiv trgovine ljudima i da štite žrtve takve trgovine i pomažu im.

2. Problem trgovine ljudima privukao je veliku pažnju poslednjih godina, ali to nije pojava skorijeg datuma. Brojni zakonskim instrumentima, još od kraja devetnaestog veka pa nadalje, nastojalo se da se stane na put raznim vidovima i pojavnim oblicima trgovine ljudima.¹ Ti instrumenti ostaju na snazi i relevantni su za savremeno razumevanje trgovine ljudima i najboljih načina borbe protiv nje. Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, naročito ženama i decom (u daljem tekstu: Protokol o trgovini ljudima) iz 2000. godine,² kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih nacija o transnacionalnom organizovanom kriminalu (u daljem tekstu: Konvencija o transnacionalnom kriminalu)³ iz 2000. godine, sadrži jednu međunarodnu definiciju trgovine ljudima. To predstavlja ključni korak napred u naporima da se stane na put trgovini ljudima i da se obezbedi puno poštovanje prava lica koja su žrtve takve trgovine.

3. Trgovina ljudima u kontekstu trgovine seksualnim uslugama dobro je dokumentovana i prvenstveno pogađa žene i decu koji su prinuđeni da se bave prostitucijom i drugim vidovima seksualnog izrabljivanja.⁴ Trgovina ljudima, međutim, nije ograničena na trgovinu seksualnim uslugama niti na žene. Ona, takođe, u najmanju ruku uključuje prisilan rad ili pružanje usluga, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, ropki rad ili trgovinu im organima.⁵ U zavisnosti od okolnosti, trgovina ljudima može predstavljati zločin protiv čovečnosti, a u okviru oružanog sukoba – ratni zločin.⁶ Zajednička karakteristika svih vidova trgovine ljudima jeste da se sa žrtvama trgovine postupa kao sa robom, „vlasništvom“ trgovaca ljudima, koji nimalo ne vode računa o njihovim ljudskim pravima i dostojanstvu.

4. U nekim svojim aspektima trgovina ljudima podseća na krijumčarenje migranata, čime se bavi jedan drugi protokol Konvencije o transnacionalnom kriminalu.⁷ Kao i u slučaju trgovine ljudima, krijumčarenje migranata često se dešava u opasnim i/ili ponižavajućim okolnostima koje uključuju kršenje ljudskih prava. Ipak, to je dobrovoljni postupak koji podrazumeva plaćanje nadoknade krijumčaru za određenu uslugu. Odnos između migranta i krijumčara obično se završava pristizanjem na odredište migranta ili tako što migrant bude ostavljen negde tokom puta. Žrtve trgovine ljudima razlikuju se od migranata koji su prokrijumčareni zbog dužine trajanja izrabljivanja kojem su izloženi, a koje uključuje teška i trajna kršenja ljudskih prava od strane trgovaca ljudima. Međutim, mreže za krijumčarenje migranata i mreže za trgovinu ljudima često su blisko povezane, jer je u oba

¹ Procenjuje se da je između 1815. i 1957. usvojeno oko tri stotine međunarodnih sporazuma u cilju suzbijanja raznih vidova ropstva, uključujući tu, na primer, Međunarodnu konvenciju o suzbijanju trgovine belim robljem iz 1910. godine, Deklaraciju o opštem ukidanju trgovine robljem iz 1915. godine, Konvenciju o ropstvu iz 1926. godine, Konvenciju o suzbijanju trgovine ljudima i izrabljivanja lica koja se bave prostitucijom iz 1949. godine i Konvenciju o ukidanju ropstva, trgovine robljem i institucija i prakse sličnih ropstvu iz 1956. godine.

² Stupio na snagu 25. decembra 2003.

³ Stupila na snagu 29. septembra 2003.

⁴ Imajući u vidu da su među žrtvama trgovine ljudima uglavnom žene i devojke, pol je relevantan faktor prilikom procene njihovih zahteva za dobijanje statusa izbeglice. Videti takođe UNHCR: Smernice o međunarodnoj zaštiti zbog proganjanja vezanog za pol, u kontekstu člana 1A(2) Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. i/ili Protokola iz 1967 (u daljem tekstu: UNHCR-ove Smernice o proganjanju vezanom za pol), HCR/GIP/02/01, 7. maj 2002, paragraf 2.

⁵ Videti član 3(a) Protokola o trgovini ljudima navedenog u paragrafu 8 u daljem tekstu.

⁶ Videti, na primer, članove 7(1c), 7(1g), 7(2c) i 8(2xxii) Statuta Međunarodnog krivičnog suda iz 1998. godine, A/CONF.183/9, koji konkretno definišu „porobljavanje“, „seksualno ropstvo“ i „prisilnu prostituciju“ kao zločine protiv čovečnosti i ratne zločine.

⁷ Protokol o krijumčarenju migranata kopnenim, morskim ili vazdušnim putevima iz 2000. godine (stupio na snagu 28. januara 2004).

slučaja prisutno nastojanje da se iskoristi ranjivost ljudi koji traže međunarodnu zaštitu ili pristup tržištu rada u nekoj drugoj zemlji. Migranti koji se protivzakonito oslanjaju na usluge krijumčara takođe mogu postati žrtve trgovine ljudima ukoliko se usluge koje su prvobitno tražili preobrase u zlostavljačke i izrabljivačke postupke trgovine ljudima.

5. UNHCR je u suštini dvojako uključen u problem trgovine ljudima. Kao prvo, Komesarijat ima odgovornost da se postara o tome da izbeglice, lica koja traže azil, interno raseljena lica (IRL), lica bez državljanstva i druga lica koja su predmet interesovanja UNHCR-a – ne postanu žrtve trgovine ljudima. Kao drugo, Komesarijat ima odgovornost da se postara da licima koja su bila žrtve trgovine ljudima i licima koja strahuju od toga da će biti izložena proganjanju po povratku u zemlju porekla ili da će biti žrtve trgovine ljudima, a čiji zahtev za dobijanje međunarodne zaštite spada u okvire definicije sadržane u Konvenciji o statusu izbeglica iz 1951. i/ili njenom Protokolu iz 1967. (u daljem tekstu: Konvencija iz 1951), bude priznat izbeglički status i dodeljena odgovarajuća međunarodna zaštita.

6. Ne spadaju sve žrtve ili potencijalne žrtve trgovine ljudima u okvire definicije izbeglice. Da bi nekom licu bio priznat status izbeglice, moraju biti zadovoljeni svi elementi definicije izbeglice. Namena ovih smernica jeste da pruže uputstva o primeni člana 1A(2) Konvencije iz 1951. na potencijalne žrtve trgovine ljudima. Smernice takođe pokrivaju i pitanja koja se tiču žrtava trgovine ljudima a pojavljuju se u kontekstu Konvencije o statusu lica bez državljanstva iz 1954. godine i Konvencije o smanjenju broja lica bez državljanstva iz 1961. godine. Zaštita žrtava ili potencijalnih žrtava trgovine ljudima o kojoj je reč u ovim smernicama predstavlja dodatnu zaštitu, odvojenu od zaštite koja se razmatra u Odeljku II Protokola o trgovini ljudima.⁸

II. MATERIJALNA ANALIZA

(a) Pitanja definicije

7. Osnovna funkcija Konvencije o transnacionalnom kriminalu i njenih dodatnih protokola o trgovini ljudima i krijumčarenju migranata jeste suzbijanje kriminala. Tim dokumentima nastoji se da se definišu krivična dela i da se državama pruže uputstva o tome kako da se najbolje bore protiv njih. Njima se daju i korisne smernice u vezi sa nekim aspektima zaštite žrtava, pa oni stoga predstavljaju značajnu polaznu tačku za bilo kakvu analizu potreba za međunarodnom zaštitom proisteklih iz trgovine ljudima.

8. Član 3. Protokola o trgovini ljudima glasi:

„U smislu ovog protokola:

(a) 'trgovina ljudima' označava regrutovanje, prevoz, prebacivanje, smeštaj ili prihvatanje ljudi posredstvom pretnje silom ili korišćenja sile ili drugih vidova prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili teške situacije žrtve, ili posredstvom davanja ili uzimanja novca ili koristi kako bi se dobila saglasnost lica koje ima kontrolu nad nekim drugim licem, a u svrhu izrabljivanja. Izrabljivanje uključuje, u najmanju ruku, izrabljivanje lica koja se bave prostitucijom ili druge vidove seksualnog izrabljivanja, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, ropски rad ili trgovinu ljudskim organima;

(b) saglasnost žrtve trgovine ljudima da prihvati nameravano izrabljivanje navedeno u podparagrafu (a) ovog člana biće irelevantno u slučaju da je upotrebljen bilo kakav postupak naveden u podparagrafu (a);

(c) regrutovanje, prevoz, prebacivanje, smeštaj ili prihvatanje deteta u svrhu izrabljivanja smatraće se 'trgovinom ljudima' čak i ako ne uključuje nijedan od postupaka navedenih u podparagrafu (a) ovog člana;

(d) 'dete' označava svako lice staro manje od osamnaest godina.“

9. Protokol o trgovini ljudima, na taj način, definiše trgovinu ljudima pomoću tri bitna i međusobno povezana skupa elemenata:

delo: regrutovanje, prevoz, prebacivanje, smeštaj ili prihvatanje ljudi;

sredstva: posredstvom pretnje silom ili korišćenja sile ili drugih vidova prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili teške situacije žrtve, ili posredstvom davanja ili uzimanja novca ili koristi kako bi se dobila saglasnost lica koje ima kontrolu nad žrtvom;

svrha: izrabljivanje žrtve, uključujući tu, na prvom mestu, izrabljivanje lica koja se bave prostitucijom ili druge vidove seksualnog izrabljivanja, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, ropски rad ili trgovinu ljudskim organima.⁹

⁸ Odeljak II Protokola o trgovini ljudima tiče se zaštite žrtava trgovine ljudima. Taj odeljak pokriva oblasti kao što su obezbeđivanje zaštite privatnosti i identiteta žrtava; pružanje informacija žrtvama o relevantnim sudskim i administrativnim procedurama, kao i pomoći da bi im se omogućilo da izlože svoje stavove i brige u odgovarajućim fazama krivičnog postupka protiv prestupnika; pružanje podrške žrtvama radi fizičkog, psihološkog i društvenog oporavka; dozvoljavanje žrtvama da ostanu na teritoriji date države privremeno ili trajno; repatrijacija žrtava uz dužnu brigu o njihovoj bezbednosti, i druge mere.

⁹ Za potrebe ovih smernica, definicija sadržana u Protokolu o trgovini ljudima koristi se pošto predstavlja sadašnji međunarodni konsenzus o značenju pojma trgovine ljudima. Da bi se u potpunosti razumeo pravni smisao pojmova korišćenih u okviru definicije sadržane u Protokolu, neophodno je ipak pozvati se i na druge pravne instrumente, na primer, na neke konvencije Međunarodne organizacije rada, uključujući tu Konvenciju br. 29 o prinudnom ili obaveznom radu iz 1930. godine, Konvenciju br. 105 o ukidanju prinudnog rada iz 1957. godine, Konvenciju br. 143 o radnicima migrantima (dodatne odredbe) iz 1975. godine i Konvenciju br. 182 o najgorim vidovima rada dece iz 1999. godine. Na njih se u svome prvom izveštaju poziva specijalni izvestilac o trgovini ljudima, naročito ženama i decom, gospođa Sigma Huda, E/CN.4/2005/71, 22. decembar 2004, paragraf 22. Njen drugi izveštaj, naslovljen: Integracija ljudskih prava žena i perspektive roda, E/CN.4/2006/62, 20. februar 2006, detaljnije se još bavi tim pitanjima u paragrafima 31–45.

Specijalni izvestilac imenovan je 2004. godine, u skladu sa novim mandatom poverenim mu tokom šezdesetog zasedanja Komisije za ljudska prava (Rezolucija 2004/110).

10. Važan aspekt te definicije jeste shvatanje trgovine ljudima kao procesa koji se sastoji od izvesnog broja međusobno povezanih radnji, a ne od jedne jedine radnje u datom trenutku. Kada se ostvari inicijalna kontrola nad žrtvama, ona se obično premešta na neko mesto gde postoji tržište za njene usluge, a to je često mesto za koje žrtvama manjka znanje jezika i druga osnovna znanja koja bi im pomogla da potraže pomoć. Premda se sve te radnje mogu odigrati unutar granica jedne zemlje,¹⁰ moguće je takođe da one pređu državne granice tako što do regrutovanja dođe u jednoj zemlji a do prihvata žrtve i izrabljivanja u nekoj drugoj zemlji. Bez obzira na to da li dolazi do prelaska neke međunarodne granice ili ne, čitav proces temelji se na nameri da se izrabljuje lice o kojem je reč.

11. U članu 3. Protokola o trgovini ljudima kaže se da je, ukoliko se primeni bilo koje sredstvo navedeno u definiciji, saglasnost žrtve sa nameranim izrabljivanjem irelevantna.¹¹ U slučajevima kada je žrtva trgovine dete,¹² pitanje saglasnosti tim je irelevantnije, budući da svako regrutovanje, prevoz, prebacivanje, smeštaj ili prihvatanje dece u svrhu izrabljivanja predstavlja vid trgovine ljudima bez obzira na to koja se sredstva koriste.

12. Neke žrtve ili potencijalne žrtve trgovine ljudima mogu spadati u okvire definicije izbeglice sadržane u članu 1A(2) Konvencije iz 1951. i stoga mogu imati pravo na međunarodnu zaštitu izbeglica. Takva mogućnost naročito je implicitno prisutna u klauzuli o izuzeću sadržanoj u članu 14. Protokola o trgovini ljudima, u kome se kaže:

„1. Ništa u ovom protokolu neće uticati na prava, obaveze i odgovornosti država i pojedinaca prema međunarodnom pravu, uključujući tu međunarodno humanitarno pravo, odredbe međunarodnog prava o ljudskim pravima, a naročito, u slučajevima gde je primenljiva, Konvenciju o statusu izbeglica iz 1951. i njen Protokol iz 1967, kao i princip zabrane prisilnog povratka izbeglica (*non-refoulement*) sadržan u njima.¹³

2. Mere navedene u tom Protokolu moraju biti tumačene i primenjivane na način koji nije diskriminatoran prema licima koja su žrtve trgovine ljudima. Tumačenje i primena tih mera moraju biti u saglasnosti sa međunarodno priznatim principima odsustva diskriminacije.“

13. Žrtva ili potencijalna žrtva trgovine ljudima može podneti zahtev za dobijanje međunarodne zaštite u većem broju različitih situacija. Žrtva trgovine ljudima mogla je dospeti na mesto podnošenja zahteva sa teritorije neke druge države, mogla je tamo pobeći od trgovaca ljudima i može tražiti zaštitu države u kojoj se trenutno nalazi. Žrtva je mogla biti predmet trgovine ljudima u okviru nacionalnih granica, mogla je pobeći od trgovaca ljudima i otići u neku stranu zemlju u potrazi za međunarodnom zaštitom. Lice o kojem je reč možda nije bilo žrtva trgovine ljudima ali može strahovati od toga i stoga je moglo pobeći u neku stranu zemlju u potrazi za međunarodnom zaštitom. U svim tim slučajevima, mora se ustanoviti da lice o kojem je reč ima „osnovan strah od proganjanja“, povezan sa jednom ili više osnova za priznavanje statusa izbeglice sadržanih u Konvenciji.

(b) Osnovani strah od proganjanja

14. Šta predstavlja osnovani strah od proganjanja zavisice od konkretnih okolnosti u svakom pojedinačnom slučaju.¹⁴ Može se smatrati da proganjanje uključuje ozbiljna kršenja ljudskih prava, uključujući tu ugrožavanje života ili slobode, kao i druge vidove štetnih posledica ili nepodnošljivo teških situacija, prema proceni u svetlu mišljenja, osećanja i psihološkog sklopa ličnosti osobe koja traži azil.

15. U tom pogledu, razvoj međunarodnog prava u oblasti krivičnog gonjenja trgovine ljudima može pomoći licima koja donose odluke da zaključie imaju li razna dela vezana za trgovinu ljudima karakter proganjanja. Stoga zahteve za dobijanje azila podnete od strane žrtava ili potencijalnih žrtava treba detaljno razmotriti da bi se utvrdilo da li štetne posledice od kojih se strahuje zbog posledica doživljene trgovine ljudima ili zbog straha od mogućnosti takve trgovine predstavljaju proganjanje u konkretnom slučaju. U okviru procesa trgovine ljudima, inherentno su prisutni takvi vidovi teškog izrabljivanja kao što su otmica, lišavanje slobode, silovanje, seksualno ropstvo, prinudna prostitucija, prinudan rad, trgovina ljudskim organima, premlaćivanje, izgladnjivanje, uskraćivanje medicinske pomoći. Svi ti postupci predstavljaju teška kršenja ljudskih prava koja, generalno uzev, predstavljaju proganjanje.

¹⁰ Konvencija Saveta Evrope o delovanju protiv trgovine ljudima, koja je otvorena za potpisivanje maja 2005. godine, neposredno se bavi pitanjima trgovine ljudima unutar nacionalnih granica.

¹¹ Član 3(b) Protokola o trgovini ljudima. Videti takođe drugi izveštaj specijalnog izvestioca za trgovinu ljudima, naveden u fusnoti 9 ovog teksta, paragrafi 37–43 o „irelevantnosti saglasnosti“.

¹² Član 3(c) Protokola o trgovini ljudima sledi Konvenciju o pravima deteta iz 1989. godine kada definiše dete kao „svako lice staro manje od osamnaest godina“.

¹³ The Agenda for Protection [Akcioni plan zaštite], A/AC.96/965/Add.1, 2002, Svrha 2, Cilj 2, apeluje na države da se postaraju o tome da njihovi sistemi azila budu otvoreni za primanje zahteva pojedinačnih žrtava trgovine ljudima. Ovo tumačenje klauzule o izuzeću sadržane u članu 14, u smislu da se njime zadaje obaveza državama da razmotre međunarodne potrebe za zaštitom žrtava trgovine ljudima, osnaženo je paragrafom 377 pratećeg tumačenja Konvencije Saveta Evrope. U njemu se, u vezi sa članom 40. te konvencije, kaže:

„Činjenica da je neko žrtva trgovine ljudima ne može isključivati pravo na traženje i uživanje azila, i države potpisnice moraju se postarati da žrtve trgovine ljudima imaju odgovarajući pristup pravičnim i delotvornim procedurama za dobijanje azila. Države potpisnice takođe moraju preduzeti sve neophodne korake da bi obezbedile puno poštovanje principa zabrane prisilnog povratka (*non-refoulement*).“

Uz to, Preporučeni principi i smernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima Kancelarije Visokog komesarijata za ljudska prava, podneti Savetu za ekonomska i socijalna pitanja kao dodatak izveštaju Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za ljudska prava, E/2002/68/Add. 1, 20. maja 2002, dostupni na sajtu:

www.ohchr.org/english/about/publications/docs/trafficking.doc – naglašavaju, u Smernici 2.7, značaj toga da se obezbede postupci i procesi za razmatranje zahteva za dobijanje azila podnetih od strane žrtava trgovine ljudima (kao i od strane prokrijumčarenih lica koja traže azil), kao i da se u svakom trenutku poštuje princip zabrane prisilnog povratka (*non-refoulement*).

¹⁴ UNHCR, *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status [Priručnik o procedurama i kriterijumima za određivanje statusa izbeglice]*, 1979, ponovo objavljen 1992, paragraf 51 (u daljem tekstu: UNHCR-ov Priručnik).

16. U slučajevima kada je iskustvo podnosioca zahteva za dobijanje azila sa trgovinom ljudima određeno nekim takvim doživljajem u prošlosti, za koji nije izvesno da će se ponoviti, još uvek može biti primereno da se takvom licu prizna status izbeglice ako postoje uverljivi razlozi za to proistekli iz prethodnog slučaja proganjanja, pod uslovom da drugi međusobno povezani elementi definicije izbeglice budu prisutni. To bi uključivalo situacije gde je proganjanje pretrpljeno tokom doživljene trgovine ljudima, makar ono sada bilo stvar prošlosti, naročito brutalnog karaktera, i kada lice o kome je reč i dalje preživljava traumatske psihološke posledice zbog kojih bi povratak u zemlju porekla bio nepodnošljiv. Drugim rečima, to lice i dalje trpi posledice ranijeg proganjanja. Priroda ranije pretrpljenih štetnih posledica takođe će imati uticaja na mišljenje, osećanja i psihološki sklop lica koje traži azil, i stoga će uticati na procenu o tome da li strah od bilo kakvih budućih štetnih posledica ili teške situacije predstavlja proganjanje u konkretnom slučaju.

17. Žrtve trgovine ljudima, pored proganjanja, mogu takođe biti suočene i sa pretnjom odmazde i/ili ponovne trgovine ljudima ukoliko se vrate na teritoriju odakle su pobile ili gde su bile žrtve trgovine ljudima.¹⁵ Saradnja žrtve sa vlastima u zemlji azila ili u zemlji porekla u okviru istrage može, na primer, dovesti do rizika od osвете trgovaca ljudima po povratku u zemlju porekla, naročito ako su počinioci trgovine međunarodne mreže za trgovinu ljudima. Odmazda od strane trgovaca ljudima mogla bi predstavljati proganjanje u zavisnosti od toga da li postupci od kojih se strahuje uključuju teška kršenja ljudskih prava ili druge veoma štetne posledice ili nepodnošljivo tešku situaciju, kao i u zavisnosti od procene njihovog uticaja na lice o kome je reč. Trgovci ljudima takođe mogu sprovesti odmazdu nad članovima porodice žrtve, što bi moglo strah žrtve od proganjanja učiniti osnovanim, čak i ako to lice nije neposredno bilo izloženo takvoj odmazdi. Imajući u vidu teška kršenja ljudskih prava koja su obično uključena u to, kao što je već opisano u navedenom paragrafu 15, ponovno izlaganje trgovini ljudima obično predstavlja proganjanje.

18. Žrtva, uz to, može takođe strahovati od toga da će po povratku biti izložena ostrakizmu, diskriminaciji ili kažnjavanju od strane porodice i/ili lokalne zajednice, a u nekim slučajevima i od strane vlasti. Takvo postupanje naročito je relevantno u slučajevima lica koja su putem trgovine ljudima naterana na prostituciju. U pojedinačnim slučajevima, teški oblici ostrakizma, diskriminacije ili kažnjavanja mogu dostići nivo proganjanja, naročito ako je situacija otežana traumom doživljenom tokom procesa trgovine ljudima i kao posledica takve trgovine. U slučajevima kada žrtva strahuje od takvog postupanja, njen strah od proganjanja je različit, ali ništa manji od straha od proganjanja proisteklog iz trajnog izlaganja nasilju koje je sastavni deo procesa trgovine ljudima. Čak i ukoliko ostrakizam ili kažnjavanje od strane porodice ne dostigne nivo proganjanja, takvo odbijanje i izolovanje od mreža socijalne podrške može zapravo povećati rizik od ponovnog izlaganja trgovini ljudima ili odmazdi, što bi moglo dovesti do osnovanog straha od proganjanja.

(c) Žene i deca žrtve trgovine ljudima

19. Prinudno regrutovanje ili regrutovanje na prevaru žena i dece u cilju prinudnog bavljenja prostitucijom ili seksualnog izrabljivanja čini jedan vid nasilja vezanog za pol, što može predstavljati proganjanje.¹⁶ Žene i deca žrtve trgovine ljudima mogu biti naročito podložni teškim odmazdama od strane trgovaca ljudima posle bekstva i/ili po povratku, a mogu biti izloženi realnoj mogućnosti ponovnog izlaganja trgovini ljudima ili teškim oblicima ostrakizma i/ili diskriminacije od strane porodice ili zajednice.

20. U nekim situacijama, deca bez pratnje ili deca odvojena od roditelja¹⁷ naročito su podložna riziku od trgovine ljudima.¹⁸ Takva deca mogu biti podvrgnuta trgovini ljudima u cilju nezakonitog usvajanja. Do toga može doći sa znanjem i uz saglasnost roditelja deteta ili bez njega. Na meti trgovaca ljudima mogu biti i siročad. Kada se vrši procena potrebe dece koja su bila žrtve trgovine decom za međunarodnom zaštitom, od suštinske je važnosti da se strogo vodi računa o tome da se primenjuje princip najboljih interesa deteta.¹⁹ Svi slučajevi koji uključuju decu izloženu trgovini ljudima zahtevaju pažljivo razmatranje moguće uključenosti članova porodice ili staratelja u dela kojima je pokrenuta ta trgovina.

¹⁵ Videti Izveštaj sa 26. zasedanja Radne grupe o savremenim oblicima ropstva, E/CN.4/Sub.2/2004/36, 20. jul 2004, Odeljak VII, Preporuke usvojene na 29. zasedanju, str. 16, paragraf 29. Ovim se „pozivaju sve države da se postaraju da zaštita i pružanje podrške žrtvama budu u središtu svakog delovanja protiv trgovine ljudima, i da se konkretno postaraju za to da: (a) nijedna žrtva trgovine ljudima ne bude primorana da napusti zemlju gde je našla utočište ukoliko postoji razumna verovatnoća da će takvo lice ponovo biti izloženo trgovini ljudima ili trpeti neke druge veoma štetne posledice, bez obzira na to da li takvo lice odluči da sarađuje u postupku krivičnog gonjenja ili ne.“

¹⁶ Videti UNHCR-ove Smernice o proganjanju vezanom za pol, fusnota br. 4 napred u tekstu, paragraf 18. Komisija za ljudska prava takođe je zaključila da takvo nasilje može predstavljati proganjanje u smislu definicije izbeglice kada je apelovala na države „da perspektivu roda učine integralnim delom svake politike i svakog programa, uključujući tu nacionalnu politiku imigracije i azila, propise i praksu, u skladu sa okolnostima, kako bi promovisale i štitile prava svih žena i devojaka, uključujući tu i razmatranje koraka za uzimanje u obzir proganjanja i nasilja vezanog za pol kada vrše procenu osnovanosti davanja izbegličkog statusa i azila.“

¹⁷ Videti Rezoluciju 2005/41, Eliminacija nasilja nad ženama, 57. zasedanje, 19. april 2005, paragraf 22.

¹⁸ Kao što je naznačeno u Međugencijskim smernicama u vezi sa decom bez pratnje ili decom odvojenom od roditelja, 2004, „deca odvojena od roditelja jesu deca odvojena od oba roditelja ili od prethodnog zakonskog ili običajnog staratelja, ali ne nužno i od drugih rođaka“, dok su deca bez pratnje „deca koja su odvojena od oba roditelja i od drugih rođaka, o kojima se ne stara nijedno odraslo lice koje je po zakonu ili običajnom pravu odgovorno za to.“

¹⁹ Postoji više međunarodnih instrumenata koji nude konkretna uputstva u vezi sa potrebama i pravima dece. Njima treba pokloniti dužnu pažnju kada se odlučuje o zahtevima dece zrtava trgovine ljudima. Videti, na primer, Konvenciju o pravima deteta iz 1989. godine, Izborni protokol uz Konvenciju o trgovini decom, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji iz 2000. godine, Hašku konvenciju br. 28 iz 1980. godine o građanskim aspektima međunarodne otmice dece, Protokol o trgovini ljudima iz 2000. i Konvenciju br. 182 Međunarodne organizacije rada iz 1999. o zabrani najgorih vidova dečijeg rada. Videti takođe, generalno uzev, Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 6 (2005): Postupanje sa decom bez pratnje i decom odvojenom od roditelja izvan njihove zemlje porekla, CRC/CG/2005/6, 1. septembar 2005.

¹⁹ Videti: UNHCR Guidelines on Formal Determination of the Best Interests of the Child, [UNHCR-ove Smernice o zvaničnom određivanju najboljih interesa deteta], čije je objavljivanje planirano za april 2006. godine; Fond za decu Ujedinjenih nacija (UNICEF), Guidelines for Protection of the Rights of Child Victims of Trafficking [Smernice za zaštitu dece žrtava trgovine ljudima], maj 2003. godine, koja je u procesu ažuriranja.

(d) Počinioci proganjanja

21. U okviru definicije izbeglice, ima prostora kako za državne tako i za nedržavne počinioce proganjanja. Premda su počinioci proganjanja uglavnom vlasti neke zemlje, to često mogu biti i pojedinci ukoliko su postupci koji predstavljaju proganjanje „namerno tolerisani od strane vlasti ili ako vlasti odbiju ili nisu u stanju da pruže delotvornu zaštitu.“²⁰ U većini situacija koje uključuju žrtve ili potencijalne žrtve trgovine ljudima, čin proganjanja potiče od pojedinaca, to jest od trgovaca ljudima ili zločinačkih udruženja, a u nekim situacijama i od članova porodice ili zajednice. U takvim okolnostima, takođe je neophodno razmotriti da li su vlasti u zemlji porekla sposobne i spremne da zaštite žrtvu ili potencijalnu žrtvu po povratku.

22. Da li su vlasti u zemlji porekla sposobne da zaštite žrtve ili potencijalne žrtve trgovine ljudima zavisiće od toga da li postoje zakonodavni i administrativni mehanizmi za sprečavanje i borbu protiv trgovine ljudima, kao i za pružanje zaštite i pomoći žrtvama, a i od toga da li se ti mehanizmi delotvorno primenjuju u praksi.²¹ U Odeljku II Protokola o trgovini ljudima, od država se traži da preduzmu određene mere u cilju zaštite žrtava trgovine ljudima, što može biti od pomoći kada se vrši procena adekvatnosti obezbeđene zaštite i pomoći.

Te mere vezane su ne samo za zaštitu privatnosti i identiteta žrtava trgovine ljudima već i za njihov fizički, psihološki i društveni oporavak.²² Član 8 Protokola o trgovini ljudima takođe zahteva od država potpisnica koje olakšavaju povratak svojih državljana ili stalno naseljenih lica koja su bila izložena trgovini ljudima – da posvete dužnu pažnju bezbednosti tih lica kada ih prihvataju kao povratnike. Mere zaštite navedene u Odeljku II Protokola o trgovini ljudima nisu sveobuhvatne, i na njih treba gledati u svetlu drugih relevantnih obavezujućih i neobavezujućih instrumenata i smernica u vezi sa ljudskim pravima.²³

23. Mnoge države nisu usvojile niti primenile dovoljno stroge mere za krivično gonjenje i sprečavanje trgovine ljudima, niti za udovoljavanje potrebama žrtava takve trgovine. Kada država ne preduzme razumne korake koji su u njenoj nadležnosti da spreči trgovinu ljudima i pruži delotvornu zaštitu i pomoć žrtvama, strah od proganjanja verovatno će biti osnovan. Puko postojanje zakona koji zabranjuje trgovinu ljudima nije samo po sebi dovoljno da isključi mogućnost proganjanja. Ako takav zakon postoji ali se ne primenjuje delotvorno, ili ako postoje administrativni mehanizmi za pružanje zaštite i pomoći žrtvama ali lice o kome je reč nema pristup takvim mehanizmima – može se smatrati da država nije u stanju da pruži zaštitu žrtvama ili potencijalnim žrtvama trgovine ljudima.

24. Mogu, takođe, postojati situacije kada trgovinu ljudima *de facto* tolerišu ili prećutno odobravaju vlasti, ili čak aktivno olakšavaju korumpirani državni zvaničnici. U takvim okolnostima, počinilac proganjanja lako može biti i sama država, koja postaje odgovorna, bilo neposredno bilo zbog nečinjenja, zbog toga što nije zaštitila lica koja su u njenoj nadležnosti. Da li stvari tako stoje zavisi od uloge koju imaju nadležni zvaničnici i od toga da li deluju u svoje lično ime izvan okvira državne vlasti ili na osnovu pozicije vlasti koju zauzimaju unutar struktura vlasti koje podržavaju ili prećutno odobravaju trgovinu ljudima. U ovom potonjem slučaju, može se smatrati da iz čina proganjanja stoji sama država.

(e) Mesto proganjanja

25. Da bi se na podnosioca zahteva odnosile odredbe člana 1A(2) Konvencije iz 1951, potrebno je da on bude izvan svoje zemlje porekla i da je, zbog osnovanog straha od proganjanja, u nemogućnosti ili da ne želi da koristi zaštitu te zemlje. Zahtev da takvo lice bude van teritorije svoje zemlje, međutim, ne znači da je to lice moralo da napusti zemlju zbog osnovanog straha od proganjanja.²⁴ Kada se takav strah pojavi pošto je takvo lice napustilo zemlju porekla, ona ili on bili bi izbeglice *sur place* („na licu mesta“), pod uslovom da su prisutni ostali elementi iz definicije izbeglice. Stoga, premda žrtve trgovine ljudima možda nisu napustile zemlju porekla zbog osnovanog straha od proganjanja, takav strah može da se pojavi posle napuštanja zemlje porekla. U takvim slučajevima, o zahtevu za dobijanje izbegličkog statusa treba odlučivati na osnovu toga.

26. Bilo da se strah od proganjanja pojavi pre napuštanja zemlje porekla ili posle toga, mesto gde dolazi do proganjanja predstavlja ključni element za valjano odlučivanje o zahtevima za dobijanje azila podnetim od strane žrtava trgovine ljudima. Konvencija iz 1951. nalaže da izbeglica dokaže osnovanost straha od proganjanja u vezi sa zemljom čiji je državljanin ili gde ima stalno prebivalište. Ukoliko je neko lice bilo žrtva trgovine ljudima u sopstvenoj zemlji, ili se plaši da bi moglo biti tome izloženo pa pobegne u neku drugu zemlju tražeći međunarodnu zaštitu, veza između straha od proganjanja, motivacije za bekstvo i odsustva želje za povratkom očigledna je, i svaka potreba za međunarodnom zaštitom određuje se prema opasnosti kojoj bi to lice bilo

²⁰ Videti UNHCR-ov *Priručnik*, naveden u fusnoti br. 14 napred u tekstu, paragraf 65; UNHCR, *Interpreting Article 1 of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees* [Tumačenje člana 1 Konvencije o statusu izbeglica iz 1951] (u daljem tekstu: Tumačenje člana 1), april 2001, paragraf 19; UNHCR, *Smernice o proganjanju vezanom za pol*, navedeno u fusnoti br. 4 napred u tekstu, paragraf 19.

²¹ Videti Odeljak II Protokola o trgovini ljudima, naznačen u fusnoti br. 8 napred u tekstu.

²² *Ibid.*

²³ Videti Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava, *Preporučeni principi za ljudska prava i trgovinu ljudima*, navedeno u fusnoti br. 13 napred u tekstu, gde se u principu br. 2 kaže: „Države prema međunarodnom pravu imaju odgovornost da sa dužnom prilježnošću rade na sprečavanju trgovine ljudima, da sprovedu istragu i krivično gone trgovce ljudima, i da pružaju pomoć i zaštitu žrtvama trgovine ljudima.“ Brojni obavezujući i neobavezujući instrumenti ističu obavezu država da podrže ljudska prava žrtava trgovine ljudima. Videti, na primer, Konvenciju Saveta Evrope navedenu u fusnoti br. 10 napred u tekstu, Konvenciju o sprečavanju i borbi protiv trgovine ženama i decom radi prostitucije Južnoazijske asocijacije za regionalnu saradnju iz 2002. i Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) iz 2003.

²⁴ Videti UNHCR-ov *Priručnik*, naveden u fusnoti br. 14 napred u tekstu, paragraf 94.

izloženo ako bude primorano da se vrati u zemlju čiji je državljanin ili gde ima stalno prebivalište. Ako ne može da se utvrdi postojanje takvog osnovanog straha u vezi sa zemljom porekla, opravdano je da država kojoj je podnet zahtev za dobijanje azila odbije da dodeli status izbeglice.

27. Okolnosti u zemlji porekla ili stalnog boravka podnosioca zahteva predstavljaju glavni orijentir prema kome se određuje osnovanost straha od proganjanja. Međutim, čak i kada se izrabljivanje koje je doživela žrtva trgovine ljudima uglavnom dešava izvan zemlje porekla, to ne isključuje mogućnost postojanja osnovanog straha od proganjanja u zemlji porekla. Trgovina ljudima koja prelazi okvire državnih granica dovodi do složenih situacija koje iziskuju analizu širokog obima, koja uzima u obzir razne štetne posledice koje su nastale u različitim etapama trgovine. Valja uzeti u obzir kontinuiranost i međusobnu povezanost niza postupaka koji predstavljaju činove proganjanja a prisutni su u kontekstu međunarodne trgovine ljudima. Osim toga, trgovina ljudima uključuje niz učesnika, počev od onih koji su odgovorni za regrutovanje u zemlji porekla, preko onih koji organizuju i pomažu transport, prebacivanje i/ili prodaju žrtava, pa sve do krajnjeg „kupca“. Svaki od ovih učesnika ima svoj interes u okviru procesa trgovine, i mogao bi predstavljati istinsku opasnost za žrtvu. U zavisnosti od razrađenosti mreže za trgovinu ljudima, podnosioci zahteva za dobijanje azila mogli su doživeti zlostavljanje na više lokacija, uključujući tu zemlje tranzita, zemlju u kojoj se podnosi zahtev za dobijanje azila i zemlju porekla, pa otuda i dalje kod njih može postojati strah od njega. U takvim okolnostima, postojanje osnovanog straha od proganjanja valja procenjivati u odnosu na zemlju porekla podnosioca zahteva.

28. Žrtva trgovine ljudima kojoj je dodeljen izbeglički status može i dalje osećati strah od odmazde, kažnjavanja ili ponovnog izlaganja trgovini ljudima u zemlji azila. Ako je lice sa statusom izbeglice izloženo riziku u zemlji utočišta, ili ima posebne potrebe kojima nije moguće udovoljiti u zemlji azila, valja razmotriti mogućnost njegovog preseljenja u neku treću zemlju.²⁵

(f) Uzročna povezanost („iz razloga“)

29. Da bi neko lice ispunilo uslove za dobijanje statusa izbeglice, njegov osnovani strah od proganjanja mora biti povezan sa jednom ili više osnova navedenih u Konvenciji, odnosno, taj strah mora biti „iz razloga“ vezanih za rasu, religiju, nacionalnu pripadnost, pripadnost određenoj društvenoj grupi ili političke stavove. Dovoljno je da osnova sadržana u Konvenciji bude relevantan faktor proganjanja; nije neophodno da to bude jedini, pa čak ni dominantan uzrok. U mnogim državama, uzročna veza („iz razloga“) mora biti izričito ustanovljena, dok se u drugim državama uzročna povezanost ne tretira kao zasebno pitanje za analizu već se uključuje u okvire holističke analize definicije izbeglice.²⁶ Kada je reč o zahtevima za dobijanje azila u vezi sa trgovinom ljudima, verovatno će licu koje odlučuje o tome predstavljati problem da uspostavi vezu između osnovanog straha od proganjanja i neke osnove sadržane u Konvenciji. Ukoliko počinilac proganjanja pruža podnosiocu zahteva neku osnovu sadržanu u Konvenciji, to je dovoljno da se zadovolji kriterijum postojanja uzročne veze.²⁷

30. U slučajevima kada postoji rizik od proganjanja od strane nedržavnih počinilaca iz razloga povezanih sa nekom od osnova sadržanoj u Konvenciji, uzročna veza postoji bez obzira na to da li je odsustvo državne zaštite vezano za osnov sadržan u Konvenciji ili ne. S druge strane, ako rizik od proganjanja od strane nedržavnih počinilaca nije vezan za neku osnovu sadržanu u Konvenciji, ali država nije u stanju ili nije voljna da pruži zaštitu iz razloga vezanog za neku od osnova sadržanih u Konvenciji – uzročna veza takođe postoji.

31. Trgovina ljudima je komercijalna delatnost čiji je osnovni motiv pre zarada nego proganjanje iz nekog razloga sadržanog u Konvenciji. Drugim rečima, žrtve trgovine će verovatno biti mete trgovaca zbog toga što oni u njima vide izvor ili potencijalni izvor zarade. Taj najbitniji – ekonomski motiv, međutim, ne isključuje mogućnost postojanja razloga za biranje žrtava trgovine među ljudima koji su navedeni u Konvenciji. Uslovi koji pogoduju razvijanju trgovine ljudima često se poklapaju sa situacijama u kojima potencijalne žrtve mogu biti izložene riziku trgovine upravo kao rezultat karakteristika sadržanih u definiciji izbeglice datoj u Konvenciji iz 1951. Na primer, u državama gde su se dešavala velika društvena previranja i/ili ekonomska tranzicija, ili gde je bilo oružanih sukoba koji su rezultirali bezakonjem i narušavanjem poretka – civilno stanovništvo će verovatno biti izloženo osiromašenju i oskudici, i primorano da napušta svoje domove. Tu se javljaju mogućnosti da organizovani kriminal iskoristi nemogućnost ili nevoljnost organa reda i zakona da održe zakonski poredak, a naročito kada ti organi ne pružaju dovoljnu zaštitu određenim rizičnim grupama.

32. Pripadnici određene rase ili etničke grupe u datoj zemlji mogu biti naročito izloženi riziku trgovine ljudima i/ili faktički manje zaštićeni od strane vlasti države porekla. Žrtve mogu biti na meti zbog svoje etničke ili nacionalne pripadnosti, verskih ili političkih ubeđenja, u kontekstu gde su lica određenih profila već više izložena riziku od izrabljivanja i raznih vidova zlostavljanja. Pojedinci takođe mogu biti na meti zbog svoje pripadnosti određenoj društvenoj grupi. Na primer, među decom ili ženama uopšte u nekom društvu, neke podgrupe dece ili žena mogu biti naročito izložene riziku od trgovine ljudima i mogu predstavljati društvenu grupu u okvirima definicije izbeglice. Otuda, čak i ako neko lice nije izloženo trgovini ljudima isključivo iz razloga sadržanih u Konvenciji, jedan ili više tih razloga mogli su biti relevantni za izbor određene žrtve od strane trgovaca ljudima.

²⁵ UNHCR, *Resettlement Handbook* [Priručnik o preseljenju], izdanje od novembra 2004, poglavlje 4.1.

²⁶ Videti UNHCR-ove Smernice o proganjanju vezanom za pol, navedene u fusnoti br. 4 napred u tekstu, paragraf 20.

²⁷ Videti UNHCR, Tumačenje člana 1, navedeno u fusnoti br. 20, paragraf 25.

Osnove sadržane u Konvenciji

33. Uzročna veza može biti vezana za jedan od razloga navedenih u Konvenciji ili za kombinaciju više razloga. Premda je za valjan zahtev za dobijanje izbegličkog statusa dovoljno samo utvrditi postojanje uzročne veze sa jednim od navedenih razloga, potpunija analiza slučajeva trgovine ljudima često može pokazati više međusobno povezanih, kumulativnih razloga.

Rasa

34. U smislu definicije izbeglice, rasa po definiciji uključuje „sve vrste etničkih grupa koje se nazivaju 'rasama' u svakodnevnom govoru“.²⁸ Prilikom oružanih konflikata, kada postoji smišljena politika izrabljivanja ili viktimizacije određenih rasnih ili etničkih grupa, proganjanje može biti manifestovano putem trgovine pripadnicima tih grupa. Do takvog izbora žrtava može doći u vezi sa ekonomskim motivom, kome je prvenstveni cilj sticanje finansijske dobiti. U odsustvu oružanog konflikta, pripadnici određene rase još uvek mogu biti posebna meta trgovine ljudima u različite svrhe ukoliko država nije u stanju ili nije voljna da zaštiti pripadnike te grupe. Kada je cilj trgovine ljudima seksualnim uslugama, žene i devojke mogu biti posebno na meti zbog zahteva tržišta za pripadnicima određene rase (ili određene nacije). Prema zapažanju specijalnog izvestioca za trgovinu ljudima, takva potražnja „je često dodatno zasnovana na disparitetu društvene moći u vezi sa rasom, nacionalnom pripadnošću, kastom i bojom kože“.²⁹

Religija

35. Slično navedenom, pojedinci mogu biti na meti trgovaca ljudima i zbog pripadnosti određenoj verskoj zajednici, to jest, mogu se naći na meti zbog toga što njihova vera ukazuje na činjenicu da su pripadnici rizične grupe u određenim okolnostima, na primer, ako se zna da vlasti ne pružaju adekvatnu zaštitu određenim verskim grupama. Motiv sticanja zarade ponovo može biti presudni faktor, ali to ne umanjuje značaj religije kao faktora u profilisanju i izboru žrtava. Takođe, trgovina ljudima može biti odabrani način za proganjanje pripadnika određene verske grupe.³⁰

Nacionalna pripadnost

36. Nacionalna pripadnost ima šire značenje od državljanstva. Može se podjednako odnositi na pripadnost nekoj etničkoj ili jezičkoj grupi, a može se preklapati sa pojmom „rase“.³¹ Trgovina ljudima može biti odabrani metod za proganjanje pripadnika određene nacije u kontekstu kada postoje međuetnički sukobi unutar neke države a neke grupe imaju manje garancije za zaštitu od drugih. Opet, čak i kada je primarni motiv trgovaca ljudima finansijska dobit, nečija nacionalna pripadnost može dovesti do toga da to lice bude u većoj meri izloženo riziku trgovine ljudima.

Pripadnost određenoj društvenoj grupi³²

37. Žrtve i potencijalne žrtve trgovine ljudima mogu ispuniti uslove za dobijanje izbegličkog statusa ukoliko mogu da dokažu da strahuju od proganjanja iz raloga pripadnosti određenoj društvenoj grupi. Pri utvrđivanju postojanja te osnove za dobijanje statusa, nije neophodno da se pripadnici određene grupe međusobno poznaju ili druže.³³ Neophodno je, međutim, da oni imaju neku zajedničku karakteristiku pored izloženosti riziku trgovine ljudima ili da ih društvo percipira kao grupu. Zajednička karakteristika često će biti nešto što je urođeno, nepromenljivo ili je na neki drugi način od fundamentalnog značaja za identitet, svest ili korišćenje ljudskih prava.³⁴ Postupci koji predstavljaju proganjanje neke grupe mogu biti relevantni za njenu veću vidljivost a da ne budu definišuća karakteristika te grupe.³⁵ Kao i u slučaju drugih osnova sadržanih u Konvenciji, veličina navodne društvene grupe nije relevantan kriterijum prilikom određivanja da li neka društvena grupa postoji u smislu člana 1A(2).³⁶ Premda podnosilac zahteva još uvek mora dokazati osnovanost straha od proganjanja zasnovanog na njegovoj pripadnosti određenoj društvenoj grupi, on ne mora da dokaže da su svi pripadnici grupe izloženi riziku od proganjanja da bi bilo utvrđeno postojanje te grupe.³⁷

²⁸ UNHCR-ov *Priručnik*, paragraf 68.

²⁹ Videti izveštaj specijalnog izvestioca: Integracija ljudskih prava žena i perspektive roda, naveden u fusnoti br. 9 napred u tekstu, paragrafi 48 i 66.

³⁰ Videti, generalno uzev, UNHCR, Smernice o međunarodnoj zaštiti: zahtevi za dobijanje izbegličkog statusa iz verskih razloga prema odredbama člana 1A(2) Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. i/ili njenog Protokola iz 1967, HCR/GIP/04/06, 28. april 2004.

³¹ UNHCR-ov *Priručnik*, paragraf 74.

³² Videti, generalno uzev, UNHCR, Smernice o međunarodnoj zaštiti: pripadnost određenoj društvenoj grupi u kontekstu člana 1A(2) Konvencije o statusu izbeglica iz 1951. i njenog Protokola iz 1967, HCR/GIP/02/02, 7. maj 2002.

³³ *Ibid.*, paragraf 15.

³⁴ *Ibid.*, paragraf 11.

³⁵ *Ibid.*, paragraf 14.

³⁶ *Ibid.*, paragraf 18.

³⁷ *Ibid.*, paragraf 17.

38. Žene predstavljaju primer društvene podgrupe čije su pripadnice definisane urođenim i nepromenljivim karakteristikama, i sa kojima se često postupa drugačije nego sa muškarcima. Može se smatrati da one kao takve čine jednu zasebnu društvenu grupu.³⁸ Faktori koji mogu izdvajati žene kao mete trgovaca ljudima generalno su povezani sa njihovom ugroženošću u određenim socijalnim situacijama; otuda određene društvene podgrupe žena takođe mogu predstavljati zasebne društvene grupe. Muškarci ili deca, ili određene društvene podgrupe tih grupa takođe se mogu smatrati zasebnim društvenim grupama. Primeri društvenih podgrupa žena ili dece mogli bi biti, u zavisnosti od konteksta, neudate žene, udovice, razvedene žene, nepismene žene, deca odvojena od roditelja ili bez pratnje, siročad ili deca ulice. Činjenica pripadnosti takvoj zasebnoj grupi mogla bi biti jedan od faktora koji doprinose strahu nekog lica od toga da će biti izloženo proganjanju, na primer seksualnom izrabljivanju kao rezultat trgovine ljudima, bilo da je to lice stvarno bilo izloženo takvoj trgovini ili da strahuje od toga.

39. Može se smatrati da nekadašnje žrtve trgovine ljudima takođe čine zasebnu društvenu grupu na temelju nepromenljive, zajedničke i istorijske karakteristike da su bile izložene trgovini ljudima. Neko društvo takođe može, u zavisnosti od konteksta, smatrati da osobe koje su bile izložene trgovini ljudima čine prepoznatljivu grupu u okviru toga društva. Ipak, određene društvene grupe ne mogu se definisati isključivo pomoću proganjanja koje trpe članovi grupe ili pomoću zajedničkog straha od proganjanja.³⁹ Stoga treba imati na umu da iskustvo trgovine ljudima doživljeno u prošlosti predstavlja jedan od elemenata koji definišu grupu u takvim slučajevima, a ne sadašnji strah od proganjanja u budućnosti u vidu ostrakizma, kažnjavanja, odmazde ili ponovnog izlaganja trgovini ljudima. U takvim situacijama, grupa ne bi bila definisana isključivo strahom od proganjanja u budućnosti.

Politički stavovi

40. Pojedinci mogu biti meta trgovaca ljudima zbog svojih političkih stavova ili zato što se smatra da zastupaju određene političke stavove. Slično važi i za druge osnove navedene u Konvenciji, to jest pojedinci, u zavisnosti od okolnosti, mogu postati meta zbog svojih stvarnih ili navodnih političkih stavova koji ih čine ugroženim i zbog kojih je manje verovatno da će uživati delotvornu zaštitu države.

III. LICA BEZ DRŽAVLJANSTVA I TRGOVINA LJUDIMA

41. Konvencija o statusu lica bez državljanstva iz 1954. godine i Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva iz 1961. godine uspostavljaju pravni okvir kojim su naznačena prava lica bez državljanstva, obaveze država potpisnica da izbegavaju postupke koji bi doveli do gubitka državljanstva, kao i koraci koje treba preduzeti da bi se rešili slučajevi lišenosti državljanstva. Konvencija iz 1954. primenjuje se na svakoga ko se „ne smatra državljaninom bilo koje države prema zakonima te države“,⁴⁰ odnosno, primenjuje se u korist onih lica koja su lišena državljanstva prema zakonu neke države. Konvencija iz 1961. generalno zahteva od država da izbegavaju postupke koji bi rezultirali gubitkom državljanstva i izričito zabranjuje uskraćivanje nacionalne pripadnosti ako bi to rezultiralo gubitkom državljanstva.⁴¹ To predstavlja zabranu postupaka koji mogu dovesti do gubitka državljanstva, kao i obavezu da se izbegavaju situacije gde do gubitka državljanstva može doći nečinjenjem ili nehatom. Jedini izuzetak od te zabrane jeste kada neko lice do državljanstva dođe prevarom.⁴²

42. Kada se vrši procena i traži rešenje za situaciju nekog lica koje je bilo žrtva trgovine ljudima, važno je sagledati potencijalne implikacije u vezi sa gubitkom državljanstva. Sama činjenica da je neko lice bilo žrtva trgovine ljudima ne čini *per se* to lice lišenim državljanstva. Žrtve trgovine ljudima i dalje imaju državljanstvo koje su imali kada su pali u ruke trgovcima ljudima. Ako su, međutim, ti trgovci konfiskovali njihove lične isprave, kao što se obično dešava radi uspostavljanja i vršenja kontrole nad žrtvama, takva lica možda neće biti u mogućnosti da dokažu svoje državljanstvo. Nedostatak dokumenata i privremena nemogućnost utvrđivanja identiteta nisu nužno karakteristike isključivo žrtava trgovine ljudima. Takvu situaciju treba prevazići, i to je u mnogim slučajevima lako izvodljivo uz pomoć vlasti države porekla.⁴³

43. Svako ima pravo na to da se vrati u sopstvenu zemlju.⁴⁴ Države bi trebalo da svojim državljanima pružaju diplomatsku zaštitu u inostranstvu. To podrazumeva olakšavanje njihovog povratka u zemlju, uključuje tu i

³⁸ *Ibid.*, paragraf 12. Videti takođe UNHCR-ove Smernice o proganjanju vezanom za pol, navedene u fusnoti br. 4 napred u tekstu, paragraf 30.

³⁹ Videti UNHCR-ove Smernice o pripadnosti određenoj društvenoj grupi, navedene u fusnoti br. 32 napred u tekstu, paragraf 14.

⁴⁰ Videti član 1(1) Konvencije iz 1954.

⁴¹ Videti član 8(1) Konvencije iz 1961.

⁴² Pored Konvencija o licima bez državljanstva i smanjenju broja lica bez državljanstva iz 1954. i 1961. godine, i drugi međunarodni ili regionalni instrumenti sadrže slične principe. Videti, na primer, Konvenciju o eliminisanju svih vidova rasne diskriminacije iz 1965. godine, Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine, Konvenciju o eliminisanju svih vidova diskriminacije žena iz 1979. godine, Evropsku konvenciju o državljanstvu iz 1997. godine, Američku konvenciju o ljudskim pravima iz 1969. godine i Afričku povelju o pravima i dobrobiti deteta iz 1990. godine.

⁴³ U takvim okolnostima, neophodno je pridržavati se principa poverljivosti informacija. Ti principi nalažu, između ostalog, da u bilo kakvom kontaktu sa državom porekla ne treba stavljati do znanja da je lice o kojem je reč podnelo zahtev za dobijanje azila niti da je bilo žrtva trgovine ljudima.

⁴⁴ Opšta deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine, član 13(2). Videti takođe član 12(4) Međunarodnog sporazuma o građanskim i političkim pravima, gde se kaže: „Niko ne sme biti proizvoljno lišen prava da uđe u sopstvenu zemlju.“

slučajevе žrtava trgovine ljudima koje su se našle u inostranstvu. Međutim, ukoliko država uskrati takvu pomoć i ne pošalje dokumenta koja bi takvom licu omogućila povratak u zemlju, jedna praktična posledica toga mogla bi biti da to lice faktički ostane bez državljanstva.⁴⁵ Čak i ako ta lica nisu smatrana licima lišenim državljanstva od strane njihove države, može se desiti da ona praktično budu tako tretirana ukoliko pokušaju da koriste zaštitu te države.⁴⁶ Mandat UNHCR-a u vezi sa lišenošću državljanstva može podrazumevati da je potrebno da UNHCR preduzme korake da bi pomogao licima koja su u takvoj situaciji.⁴⁷

44. Može takođe doći do situacija u kojima lica bez državljanstva putem trgovine ljudima bivaju odvedena iz zemlje stalnog prebivališta. Zbog nedostatka dokumenata i lišenosti državljanstva, takva lica mogu biti u nemogućnosti da se vrate u zemlju stalnog boravka. Premda sama ta činjenica ne čini nekoga izbeglicom, osoba o kojoj je reč može ispunjavati uslove za dobijanje izbegličkog statusa ukoliko je odbijanje zemlje stalnog boravka da joj dozvoli povratak povezano sa nekim razlogom navedenim u Konvenciji i ako nemogućnost povratka u tu zemlju ima ozbiljne štetne posledice ili dovodi do ozbiljnih kršenja ljudskih prava koja predstavljaju slučajevе proganjanja.

IV. PROCEDURALNA PITANJA

45. Imajući u vidu širok raspon situacija u kojima slučajevі trgovine ljudima izlaze na videlo i mogu se identifikovati žrtve takve trgovine, važno je da na nacionalnom nivou postoje mehanizmi za fizički, psihološki i društveni oporavak žrtava trgovine ljudima. To uključuje obezbeđivanje smeštaja, pravne pomoći i informacija, medicinsku, psihološku i materijalnu pomoć, kao i mogućnosti za zapošljavanje, obrazovanje i obuku na način koji uzima u obzir životno doba, pol i posebne potrebe žrtava trgovine ljudima.⁴⁸ Takođe je neophodno postarati se da žrtve trgovine ljudima imaju pristup pravičnim i delotvornim procedurama za dobijanje azila u skladu sa potrebama situacije,⁴⁹ kao i pristup valjanoj pravnoj pomoći, kako bi bile u mogućnosti da delotvorno podnesu zahtev za dobijanje azila. Imajući u vidu složenu prirodu zahteva za dobijanje azila koje podnose žrtve ili potencijalne žrtve trgovine ljudima, takvi zahtevi obično iziskuju razmatranje njihove osnovanosti u okviru redovnih procedura.

46. Prilikom prijema podnosilaca zahteva za dobijanje azila koji tvrde da su bili žrtve trgovine ljudima i obavljanja razgovora sa takvim licima, od najveće je važnosti da se obezbedi atmosfera podrške kako bi ta lica bila uverena u to da će detalji o njihovom podnošenju zahteva ostati poverljivi. U vezi sa tim, od naročite važnosti može biti činjenica da osoba koja vodi razgovor bude istog pola kao i podnosilac zahteva. Osobe koje vode takve razgovore takođe treba da uzimaju u vidu da žrtve koje su pobile od trgovaca ljudima mogu imati strah od toga da otkriju stvarne razmere proganjanja koje su pretrpele. Neke žrtve mogu biti traumatizovane i može im biti potrebna stručna medicinska i/ili psihosocijalna pomoć, kao i stručni saveti.

47. Pomoć žrtvama trgovine ljudima treba pružati tako da se vodi računa o njihovom životnom dobu i polu. Mnogi primeri trgovine ljudima, naročito trgovine u cilju izrabljivanja drugih lica prostitucijom ili drugih vidova seksualnog izrabljivanja, verovatno će ostaviti nesrazmerno teške posledice na ženama i deci. Takva lica se s pravom mogu smatrati žrtvama proganjanja vezanog za pol. Verovatno je da su u mnogim, ako ne i u većini slučajevа, ta lica trpela ozbiljna kršenja svojih osnovnih ljudskih prava, uključujući tu nehumano ili ponižavajuće ponašanje, a u nekim slučajevima i torturu.

48. Žene naročito mogu osećati sramotu zbog onoga što su preživele ili mogu patiti zbog traume prouzrokovane seksualnim zlostavljanjem i nasiljem, kao i zbog okolnosti pod kojima su pobile od trgovaca ljudima. U takvim situacijama, strah od trgovaca ljudima biće veoma prisutan. Uz to, žrtve se mogu plašiti odbacivanja i/ili odmazde od strane porodice i/ili zajednice, što treba uzeti u obzir prilikom razmatranja njihovih zahteva. Imajući to u vidu, kao i potrebu da se osigura da zahtevi žena koje su bile žrtve trgovine ljudima budu valjano razmotreni u procesu odlučivanja o izbegličkom statusu – treba imati na umu izvestan broj mera. Te mere naznačene su u Odeljku III UNHCR-ovih Smernica o međunarodnoj zaštiti u slučajevima proganjanja vezanog za pol, a podjednako su primenljive u kontekstu zahteva za dobijanje azila vezanih za trgovinu ljudima.⁵⁰

49. Deci je takođe neophodna posebna pažnja u smislu staranja o njima, kao i u vidu pomoći prilikom podnošenja zahteva za dobijanje azila. U tom kontekstu, valja uspostaviti procedure za brzu identifikaciju dece

⁴⁵ Videti Zaključak br. 90 Izvršnog komiteta UNHCR-a, (LII) 2001, paragraf (s), u kome Komitet izražava bojazan da mnoge žrtve trgovine ljudima praktično ostanu bez državljanstva zbog nemogućnosti da se utvrdi njihov identitet i državljanstvo.

⁴⁶ To je tako uprkos relevantnim obavezama države sadržanim u Konvenciji o smanjenju broja lica bez državljanstva iz 1961. i u članu 8. Protokola o trgovini ljudima.

⁴⁷ Kada je Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva iz 1961. stupila na snagu, Generalna skupština Ujedinjenih nacija ovlastila je UNHCR da u svojstvu organa Ujedinjenih nacija deluje u ime lica bez državljanstva. Od 1975. naovamo, rezolucijama Generalne skupštine dodatno su precizirane odgovornosti UNHCR-a u vezi sa sprečavanjem gubitka državljanstva i zaštitom lica bez državljanstva.

⁴⁸ Videti član 6. u Odeljku II Protokola o trgovini ljudima.

⁴⁹ Videti Akcioni plan zaštite, Svrha 2, Cilj 2, kao i Preporučene principe i smernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima Kancelarije Visokog komesarijata za ljudska prava, navedene u fusnoti br. 13 napred u tekstu, Smernica 2.7, i prateći izveštaj o Konvenciji Saveta Evrope, paragraf 377.

⁵⁰ Videti UNHCR-ove Smernice o proganjanju vezanom za pol, navedene u fusnoti br. 4. Dopunske informacije mogu se pronaći u: World Health Organization, London School of Hygiene and Tropical Medicine and Daphne Programme of the European Commission, *WHO Ethical and Safety Recommendations for Interviewing Trafficked Women [Etičke i zdravstvene preporuke Svetske zdravstvene organizacije za obavljanje razgovora sa ženama koje su bile žrtve trgovine ljudima]*, 2003, dostupno na sajtu: <http://www.who.int/gender/documents/en/final%20recommendations%2023%20oct.pdf>.

žrtava trgovine ljudima, kao što su specijalizovani programi i politike zaštite i podrške deci žrtvama trgovine ljudima, uključujući tu, posredstvom imenovanja staratelja, pružanje saveta koji uzimaju u obzir uzrast deteta i napore da se uđe u trag identitetu deteta, vodeći pri tome računa o potrebi za poverljivošću informacija i o tome da okruženje pruža podršku detetu. Dodatne informacije o primerenom postupanju sa zahtevima koje podnose deca žrtve trgovine ljudima mogu se pronaći u UNICEF-ovim Smernicama o zaštiti prava dece žrtava trgovine ljudima,⁵¹ u Preporučenim principima i smernicama o ljudskim pravima i trgovini ljudima Kancelarije Visokog komesarijata za ljudska prava⁵² i u Opštem komentaru br. 6 Komiteta za prava deteta⁵³.

50. Jedan dodatni i specifičan element koji treba imati u vidu vezan je za važnost izbegavanja bilo kakvog dovođenja u vezu, bilo otvoreno ili implicitno, procene osnovanosti zahteva za dobijanje azila i spremnosti žrtve trgovine ljudima da u sudskom postupku pruži informacije koje se mogu upotrebiti protiv trgovaca ljudima. Pružanje informacija pomoću kojih se mogu identifikovati i krivično goniti trgovci ljudima može dovesti do pokretanja specifičnih pitanja vezanih za zaštitu, kojima se valja pozabaviti posredstvom specijalnih programa zaštite svedoka. Činjenica da se neko lice saglasilo da pruži takve informacije ne čini takvu osobu nužno izbeglicom, osim ukoliko reperkusije od kojih se strahuje da će uslediti po povratku u zemlju porekla ne dostižu nivo proganjanja i mogu se povezati sa jednom ili više osnova navedenih u Konvenciji. Nasuprot tome, činjenica da žrtva trgovine ljudima odbija da pruži informacije ne treba da rezultira bilo kakvim nepovoljnim zaključcima u vezi sa njenim zahtevom za dobijanje azila.

⁵¹ Videti fusnotu br. 19 napred u tekstu.

⁵² Videti fusnotu br. 13 napred u tekstu. Smernica 8 bavi se posebnim merama za zaštitu i podršku deci žrtvama trgovine ljudima.

⁵³ Videti fusnotu br. 18 napred u tekstu, naročito paragrafe 64–78.